

Ця п'єса почалася вже давно

Василь Стус

Ця п'єса почалася вже давно,
І лиш тепер збагнув я: то вистава,
де кожен, власну сутність загубивши,
і дивиться, і грає. Не живе.
Отож мені найщасливіша роль
дісталася в цій незнайомій п'єсі,
в якій я слова жодного не вчив
(сувора таємниця). Автор теж
лишається інкогніто. Актори
чи є чи ні — не знаю. Монолог?
Але без слів? Бо промовляють жести
непевні. Що то — сон ачи ява?
Чи химерні вигадки каббали?
Чи маячня і тільки?
Стежу оком
за тим, що наш глухонімий суфлер
показує на мигах. Не збагну я:
захочу стати — він накаже: йди,
а йти почну — примушує стояти,
у обрій декорований вдивляюсь —
велить skleпити очі. Мружусь — він:
у світле майбуття своє вглядайся.
Сідаю — каже, встань. Отетерілий,
вирішую: найщасливіша роль
дісталась іншому комусь. Ти граєш
неповна розуму.
Й одразу входжу в роль,
загравши навпаки. Мені б сміятись —
я плачу. Груди розпирає гнів
(маленьке перебільшення: сновиди
навіки врівноважені в чуттях) —
а я радію. Рушив катафалк —
а я втішаюсь. Вилізши на повіз,
шаленствую: хай славиться життя.
Захоплений суфлер не сходить з дива
і тільки підбадьорює: віват.
Поскрипують стільці в порожній залі,

єдині глядачі цієї сцени,
і мудро так вглядаються крізь мене
у порожнечу, видну тільки їм.

Так голова болить. І так нестерпно
прожекторна освітлює пітьму,
неначе тьмавий зал перетворився
на сніп вогню пекельного.

Суфлер

наказує нарешті зупинитись.

І я вганяюся з розгону в зал.

І все. Скінчилося. Вистава щезла.

Завіса впала. Я вже не актор —

глядач. А скільки покотом у залі

лежить живих мерців, старих акторів,
обпалених огнем шалених рамп.

І всі вони до мене простягають
осклілі руки:

— О, щасливий Йорику,

твій номер тут сто тридцять п'ять. По ньому
шукай подушку, ковдру і матрац,

І можеш спочивати, скільки хочеш.

Тут час стоїть. Тут роки не минають.

Бо тут життя — з обірваним кінцем,
як у виставі. Тільки є початок.

Кінця ж нема.

— Як ця вистава зветься?

— Щасливий Йорик.

— Тобто, я герой,
як кажуть заголовний?

— Був героєм,
тепер — скінчилося.

Ми теж колись були.

— А що за п'єса?

— Варіант удатний
давно вже призабутого Шекспіра,
її створив славетний драматург.

— А як його на прізвище?

— Нема в нас прізвища.

— То як же так?

— Ім'я годиться тільки тим,

котрі існують.

— А ви?

— Ми всі однаково щасливі!

— А Йорик — божевільний?

— Ні. Щасливий.

Щасливий? Так? А я кретина грав.

— То що тебе дивує? Хай кретин,
розумний, геніальний чи щасливий
або нещасний — то пусті слова,
що правлять для розрізнення та й тільки.

А тут немає родових одмін.

Бо кожен з нас — актор обо глядач

А це одне і те ж. Бо глядачеві

так само треба грати глядача,

І то — захопленого. А наймення

У нас нема свого. Нині — Йорик,

а завтра вже ніхто. Чекай на роль,

якою і почнеш найменуватись,

допоки скону. Раз єдиний — Йорик,

а все життя — ніхто. Ні тобі виду,

ні імені. А грай чуже занудне

нашіптане життя — самі повтори.

Так живучи у ролі аж до смерті,

вивчай слова забуті: боротьба,

народ, любов, несамоовитість, зрада,

порядність, чесність...

Так багато слів

ті предки повигадували. Боже —

життя на гріш, а так багато слів:

І всі вони чужі і незнайомі.

Скажімо, нас назвали будівничі,

а що то — будівничі — не питає.

— Ви щось будувате?

— А що то — будувати?

Так звуть вас — будівничі, от і вже.

А нам до того байдуже. Хіба

тобі не все одно, що справжній Йорик

був зовсім, може, і не Йорик. Навіть

напевне ні, раз так його зовуть.

Ти пам'ятаєш? Гамлетові в руки

попав лиш череп — ні очей, ні губ,
ні носа ані вух — зотлів геть чисто,
ось так, як ми. То можеш називатись
як заманеться. Тут усе одно:
герой, актор, глядач, суфлер і автор —
усі живуть одне чуже життя:
удень — вистава, все одна й та сама,
хоч завше невідома, бо ждання
то теж актор, що грає сподівання
І вміє виінакшувати світ.
А уночі — те ж саме. Лицедій
вже звик до спокою. Допіру смеркне —
ховається під ковдру, ніби равлик
у мушлю. Той, скажімо, бубонить
собі під ніс якісь уривки ролі
(озвучує мовчання й мертвий жест),
а той займеться реготом — відлоск
летить в концертну яму. Третій спить,
четвертий плаче. П'ятий — втупить очі
у стелю — і мовчить, мовчить, мовчить.
Ще був один — молився. Скільки знаю —
він був із нас найстаршим, пережив
аж трьох суфлерів (їх життя коротке).
допоки не завісився. З нудьги,
подейкували наші лицедії,
хоча розмов про те і не було.
— Чому ж? — А що балакати? Даремне
плескати язиком. Ще хто почує
і донесе суфлерові. Бо ми
радіти зобов'язані до смерті.
Це перший наш обов'язок. Колись
був завітав до нас найголовніший
суфлер. Велику раду він зібрав
і слухав кожного. А ми стояли
і хором дякували. — Ну, а той? — Дивився
і розуму випитував у нас.
Хто радо радість грав — того наліво,
нерадо хто — направо йди. Бо грішник,
хто журиться. А праведний радіє.
Ото ж бо й є що так. І перегодом
понурих вивезли кудись. Казали,

до школи радості. Та досі жоден з них
не повернувся звідти. Ну, бувай,
бо завтра загадав мені суфлер
демонструвати щастя три години,
чотири — гнів, а решту дня — любов
і відданість. То треба й відпочити.

І вже залишений напризволяще,
я мізкував собі, що досить рух
єдиний одмінити — і тоді
вже не збагнеш кінця ані початку,
бо все переінакшується. Світ
тримається на випадкових рухах,
які його озвучують. Пітьма
навпомацки у кості грала. Глухо
постогнували сонні лицедії,
і оком Поліфема угорі
світив червоний місяць безязыкий.
Я ждав чогось до ранку. Ніч? Життя?
Чи може, вічність проминула? Тільки
нарешті, увімкнули дня рубильник
і краном баштовим підняли сонце,
а на склепінні небаявило
двох лицедіїв, що співали дружно
за жайворонів. Із лабораторій
взяло росу на пробу. І вчепило
рекламний щит: "Ставай-но до роботи,
почався день". До будки вліз суфлер,
і п'єса почалася, не скінчившись.